

NOTULAE PALÆOMACEDONICAE.

ἄδισχος· χυεῶνα. Μακεδόνες Hes.

Κυεῶνες античких Грка била су мешана, мирођијама зачињена пића, а за „зачињу“ находи се код Атичана, Халкидејаца и Киренејаца реч ἱδός, чије је општегрчко значење „веселе“ зацело секундарно. Зато FICK, *Zum makedonischen Dialekte* [K(uhn's) Z(eitschr. für vergleich. Sprachf.) XXII] 196 сматра да је макед. ἄδισχος грчка реч, изведена помоћу суфикса -ισχος-, од ἄδος (= атич. ἱδός), „зачина“, које спада ка грч. ἡδύνω „зачињам“, ἡδύσμα „мирођија“. У вези с тим, Фик указује на то, да се попут македонске и грчка реч јавља без аспирације почетног вокала баш онда када се налази у значењу „зачина“, упор. ἱδός и γᾰδος (тј. γᾰδος)·γάλα, ἄλλοι ἔξος Hes.

Ма да је ово објашњење с формалне стране сасвим беспрекорно, Хофман га ипак не усваја, јер му семантични однос не изгледа довољно убедљив. Шта више, Хофман држи да се једна задовољавајућа етимологија ове македонске речи у опште и не може пронаћи, пошто се не зна, да ли су Македонци свако мешано пиће звали ἄδισχος, или је то био назив само за неку нарочиту врсту напитка. Уза све то, он нагиње ипак мишљењу да ће ἄδισχος бити, можда, оно загрејано пиће, које се по Хиполохову опису (Athenaeus IV 129) точило при крају гозбе: ἐπεὶ δὲ καὶ τούτων ἀπηλλάγημεν ἐκλαμβάνει πάλιν ἡμᾶς θερμός τις καὶ ζωρότερος πότος, οἷων ὄντων ἡμῖν Θασίων καὶ Μευδαίων καὶ Λεσβίων, χρυσίδων πάντο μείζων ἐκάστῳ προσενεχθεῖσων, упор. O. HOFMANN, *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum* (Göttingen, 1906) 72.

Хофманова скепса је, без сваке сумње, оправдана. Али ако макед. ἄδισχος како он мисли, у истини значи, неко загрејано, жежено пиће, онда би се та реч, у чију етимологију Хофман не улази, могла лако довести у везу са грч. αἶθω „горим“, αἶθός „горући“, αἶθος „пожар“ и αἶθος, које се налази код Хомера као епитет за вино, било због његовог жара или због жарке боје његове. Гласовних тешкоћа нема. Општегрчкомε θ у македонском одговара, како је познато, δ: γάναδοι — грч. γνάδοι, δέδαλα — грч. δέθλα, γύδαο — грч. γύδαο итд.; с друге стране α уместо αι документовано је и у глосама ἄδι· οὐρανός (= грч. αἰθήρ), ἄδραία· αἰθρία, које су по Хесиху македонске, а уз које M. SCHMIDT сврстава, с пуним правом, као македонску и глосу ἄδαλος· ἄστρολος, чији етникон није означен код Хесиха. В. и F. SOLMSEN, *Vermischte Beiträge zur griech. Etym. und Gramm.* KZ XLIV 550.

Региструјући ове примере, Хофман се, о. с. 244, не упушта у објашњење релације αι: α, али, како на другом месту истиче (о. с. 58) да ово α противстоји општегрчком αι, изгледа да он ту појаву сматра специалном македонском диалекатном цртом, ма да се овде, врло вероватно, ради о прајезичкој алтернацији āidh:adh, на коју је упозорио већ PRELLWITZ, B(ezzemberger) B(eiträge) XXIII 74; в. и M. ФАСМЕР, Къ вопросу о языкѣ древнихъ Македонахъ у Журн. Мин. Нар. Просв. за 1908 год. 6, 24. Образовање изведенице суфиксом -ισχος не изискује никаквих нарочитих објашњења. И навођење семантичних паралела (као чеш. *palenka* итд.) такође је сасвим излишно.

У вези с овим македонским огранцима корена *aidh* може се покушати и решење питања, камо спадају глосе *ἄδης·ἐσχαρά* и *ἄδης·ἐσχαρά βωμός*, за које Хесих (№ 1149 и 1193) не наводи етникон. Оне се обично сврставају уз грч. *ἄζω* ,сушим', *ἄζα* ,суша', које се своди на иевр. *azd-* (в. чешко *ozditi* ,сушити') од ранијег *as-*, очуваног у санскртском *āsa-* ,пепео, прах', а проширеног другим коренским детерминативима у грч. *ἄσ-β-ολος* ,чађа' KRETSCHMER KZ XXXI 452, стнорд. *aska*, англ. *asce*, ствнем. *asca*, нвнем. *Asche* ,пепео', гот. *azgo* WALDE KZ XLIV 521, REICHELT KZ XLV 46. Због *δ* уместо грчког *διὰδίας* и *ἄδης* могле би бити македонске речи и као такве сродне с *ἄδιστος*.

ἄξος·ἕλη παρά Μακεδόνα Н е с.

ФИК о. с. 199 доводи ту македонску реч, чије је значење ,шума', у везу са критским именом града *Ἄξος*, *Ῥαξος*. Старији облик тог имена био је *Ῥάξος*, како се види по имену његових становника, који се на монетама и на натписима зову *Ῥάξιοι* (BCH VI 450), а по STEPH. BYZ. то је име условљено *διὰ τὸ καταγῆναι τὸν τόπον*, тј. значи, ,пљдина' као и синонимно грч. *ἄγριος*, на које је указао већ сâм Steph. s. v. *Ῥαξος*. Полазећи од овог објашњења Фик мисли, дакле, да се макед. *ἄξος·ἕλη* има сврстати уз грч. *ἄγριον* (од *Ῥαγ-*), ,ломим' или, другим речима, он држи да је макед. *ἄξος* идентично са грч. *ἄξος* ,Bruch, coupiertes Terrain'. Од ове речи било би најзад, по његовом мишљењу, изведено и македонско име реке *Ἀξιός*, које би, према горњем, значило, ,Wald- или Bruchfluss'. Види и FICK, Altgriech. Ortsnamen BB XXII s. v.

Хофман о. с. 38 сумња у вероватност Фикове етимологије. Ако се за објашњење макед. *ἄξος* има опште поћи од географских имена, то би, како он мисли, могло доћи у обзир једино име реке *Ἀξιός* или македонско име града *Ἀπ-αξος*. Али како се *Ἀξιός* код Хомера налази без *Α*, то Хофман напушта и то поређење „јер се њим само затварају врата могућности да се макед. *ἄξος* ,шума' објасни грчким језичним срествима“. У том циљу он полази од хомерског *ἄξιλος ἕλη* A 155 ,дрвљем обраштена шума' и држи да је супстантивирањем придева постало *ἄξιλος* ,шума', а да је онда овај облик сажет у *ἄξος*, као н. пр. *πρόμιος* од *πρόμαχος*.

Мени се то тумачење чини у сувише вештачко, а да се, због њега, не би покушало једно друго, мање усиљено објашњење македонске речи *ἄξος*, ,шума'. Опште је позната чињеница да је реч за шуму или шумом обрасло брдо у многим језицима идентична са речи за дрво, било да се првобитно ради о речи за дрво у опште или о једној специфичној врсти дрвета, упор. н. пр.: стпрус. *garrian*, *garrin* ,дрво', грч. *βαρίες·δένδρα* — лит. *girė*, буг. *gora* ,шума' — стслов. *gora*, срп. *gora*, стинд. *giri* ,брдо'; лит. *mėdis* ,дрво' — лет. *mesch*, стпрус. *median* ,шума'; ствнем. *holz*, ,шума, дрво', стир. *caill* ,шума', стнорд. *holt* ,пошумљен врх' стслов. *klada*, грч. *κλάδος*; ствнем. *tanna* ,abies' ствнем. — *tannes* ,шума', стир. *dinn*, *dind* (ген. *denna*), ,брежуљак, вџс'; стинд. *vāna* — дрво, стабло; ,шума', стнорд. *vidr*, ствнем. *witu*, стенгл. *wudu* ,arbor, truncus, lignum, silva' — стир. *fid* ,дрво, стабло', шума' LIDÉN, Stud. zur altind. und vergl. Sprachgesch. 33 и д.; гот. *fairguni* ,брдо', ствнем. *Virgunnia* ,Böhmerwald' — ствнем. *foraha* ,Föhre', лат. *quercus* HIRT I (ndogerm.) F(orschungen) I 479 и д.; срп. *bor* ,pinus' — рус. *bor* ,борова шума', чеш. *bor* ,Kieferwald', пољ. *bor* ,шума', стисл. *borr*, стенгл. *bearo* ,id.' BERNECKER, Slav. etym. Wb. s. v. *bor* итд.

Када се то држи у виду, необјашњена макед. реч за шуму, *ἄξος* може се, без икаквих семантичких тешкоћа, довести у везу с индоевропским именом дрвета, које у ствнем. *asc* m., англос. *aesc* m., стнорд. *askr*, јерм. *haçi* значи ,јасен', а у грчком *ἄξιη* и арбан. *ah* ,буква', а које се по оштем схватању сматра као проширење помоћу *k* основне речи садржане у лат. *ornus* ,јасен' (од *osi-no*), лит. *ūsis*, стпр. *woasis*, стслов. *jasenъ* ,id.' FICK BB XVI 171, HOOPS Waldbäume und Kulturpflanzen 121. У вези с овом речи Хофман о. с. помиње са резервом и *ἄσπρις*, име једне од четири врсте хрasta, које по Теофрасту Hist. Plant. III 8

разликују *οἱ περὶ Μακεδονίαν*. Како *ἄσπις* не носи плода или неупотребљив плод,¹ то М. SCHMIDT и FICK *O(rient und O(ccident))* II 724 пореде глосу *ἄσπρη · δρυς ἄκκρη*. Јасно је, међутим, да се *ἄσπρη* не да одвајати од германско-словенског назива за јасику: нем. *Espe*, срвнем. *aspa*, ствнем. *aspa*, стпрус. *abse*, лет. *apse*, праслов. **osa* (од **opsa*) у ист.-срб. *wosa*, пољ. *osa*, буг. *osika* ZUBATY BB XVIII 254 бел., E. LIDEN IF XVIII 490 и ROZWADŃOWSKI R(ocznik) Sl(awystyczny) VII 20.

Ако, према горњим извођењима, макед. *ἄξος · ὕλη* води своје име од неке врсте дрвећа, онда је због арбан. *ah* и грч. *ἄξυλη*, која значе 'буква', највероватније, да је раније значење макед. *ἄξος* било 'букова шума', па да је, после, тај назив уопштен за појам шуме уопште.

Теже је, међутим, одговорити на питање да ли је с том македонском речи у вези име реке *Ἀξιός*, како се звао Вардар, и име македонске вароши *Λίπαρος*. Извођење именâ рекâ од именâ шумâ, дрвећа или растлина уопште, није у топономастици ништа необична, као што није необично ни томе аналогно извођење именâ местâ: упор. н. пр. нем. *Birkenbach*, трач. *Bersovia* (Tab. Peut. међу Viminacium и Sarmizegethuzâ), које спада, како је утврдио већ Томашек (Pauly-Wissowa Realenc. III 318, в. и P. KRETSCMER, Festschr. A. Bezzenberger 94) ка лит. *bérzas*, буг. *bréza*, српхрв. *breza* или, да останемо у грчкој језичној области, *Πυξοῦς* (река, предгорје и град) = *Buxentum* у Калабрији: *πίξος*, *buxus*; *Σελινόυς* (р. у Ахаји и Сикелији): *σέλινοι*; *Λαφινόυς* (р. у Локриди): *δάφνος*, *Ἐλαιόυς* (р. у Битиници): *ἐλαία* 'маслиново брдо' итд. FICK BB XXII 57 ид. С те стране било би, дакле, оправдано доводити име места *Λίπαρος* и име реке *Ἀξιός* у везу с макед. *ἄξος*, ако је ово, како је горе показано, значило 'буква' односно 'букова шума'. Што се тиче акцента у имену реке *Ἀξιός*, упор. н. пр. *Ὀλμειός* (на Хеликону Hsd): *ὄλμος*, *Ἀλφειός* (р. у Аркадији), *Πηγειός* (р. у Тесалији и Елиди), *Σπερχειός* (р. у Аиниadi) FICK I. с. У своме недавно објављеном раду о народности Пеонаца (Глас С. К. Акад. CXXI [1926]) Н. ВУЛИЋ, као пре њега K. OŠTIR (Alarodica = Razprave izd. znanstv. društvo za human. vede v Ljubljani I [1923] 297 и д., в. и Архив за арбан. стар. јез. и етол. II [1924/25] 359, 369) указује на ваневропске корелате македонског имена реке *Ἀξιός*, и сматра га, као и Оштир, прединдоевропским реликтом, што је, с обзиром на географију распрострања тог имена, тешко оспоравати. Насупрот Вулићу, који се не осврће на македонску глосу *ἄξος · ὕλη*, Оштир држи I. с. да је и ова реч прединдоевропски реликт, очуван у македонском језичком благу. Да та претпоставка није принудна, показује околност, што се македонска реч за шуму — како смо видели — може објаснити и индоевропским сретствима.

Тешкоћа је у томе, што је у основи те етимологије претпоставка да се у македонском извршила измена иевр. *o* у *a*. За тај прелаз, сем *ἄβρουῖτες* 'обрве', које је спорно (в. ниже), нема других примерâ, пошто се *a* и *ἄβεις · ἔχεις*, које М. SCHMIDT, Philol. XIII 218 држи македонским корелатом атичког *ἄφεις*, може свести и на *u* (праобл. **ugiti-*) у лат. *anguilla*. Напротив, у именима, чије је македонско порекло утврђено, а које се могу етимолошки или бар морфолошки анализирати, прајезичко *o* остаје неизмењено: упор. *Βρομειός*, име линкестиског кнеза *Ἰσθαβαῖος* Thukid. IV 83 (првобитно, зацело, култско име Диониза) ка грч. *βρόμιος*; *Παντάπονος* CIA I 42 с 14; *Κορράγιος* (од **kor-sáios*) ка *κόρσι*; *Κόρραγιος* = грч. **κόρραχος* итд. F. SOLMSEN о. с. 549. Од македонских глоса очувано *o* показује и *οκοῖδος*, ако се та реч има анализирати као *σκεφο-Flδ-*. Солмсен држи I. с. да *a* у макед. глоси *ἄβρουῖτες · ἄφρυες* не протуслови горњим примерима, пошто — по његовом мишљењу — у тој речи није старо *o* очувано у грчком *ἄφρυες*, прешло у *a*, него напротив, старо,

¹) ταύτην οἱ μὲν ἄκαρπον ὄλωσ' οἱ δὲ φαῖλον τὸν καρπὸν, ὥστε μηδὲν ἐσθίειν ζῶον πλὴν ὁδὸς καὶ ταύτην ἔταν ἑτέραν μὴ ἔχη· καὶ τὰ πολλὰ λαμβάνεσθαι περικεφαλαίᾳ. μοχθηρά δὲ καὶ τὰ ξύλα· πελεκηθέντα μὲν ὄλωσ' ἀχρεῖα καταρήγνυνται γὰρ καὶ διαπίπτει· ἀπελέκητα δὲ βελτίω, δι' ὃ καὶ οὕτω χρῶνται. μοχθηρά δὲ καὶ εἰς καθῆσιν καὶ εἰς ἀνθρακείαν· ἀχρεῖος γὰρ ὄλωσ' ὁ ἀνθράξ διὰ τὸ πηδᾶν καὶ σπινθηρίζειν πλὴν τοῖς χαλκεύσι· τοῦτοις δὲ χρησιμώτερος τῶν ἄλλων· διὰ γὰρ τὸ ἀποσβέννυσθαι ἔταν παύσεται φυσώμενος ὀλίγους ἀναλίσκεται· τὸ δὲ τῆς ἀλιφλοίου χρήσιμον εἰς τοῦς ἄξοντας μόνον καὶ τὰ τριαῦτα. Теофраст I. с.

прајезичко *α*, очувано у македонској глоси *ἄβροῦτες*, у грчком облику лабиализовало под утицајем следећег наглашеног *ι*, као н. пр. у *ἄβροῦτι: ἀιέρω* ЈОН. SCHMIDT KZ XXXII 376 и д. То схватање, у погледу почетног вокала макед. речи, није ничим оправдано, јер нема никаквог ослоња за претпоставку да је *α*- у *ἄβροῦτες* прајезичко. Напрогив, врло је вероватно, да је *ο*- у грч. *ὄβρις*, стслов. *obrъwъ*, нперс. *abrū* према непроширеним дублетама стслов. *brъwъ*, лит. *bruvis*, стрнем. *brāwa*, једно префиговано иевр. *ο*-, које првобитно и није припадало корену. Ево зашто. Кад би мишљење, да су облици са вокалским почетком стари (OSTHOFF MU 4, 214, KRETSCHMER KZ XXXI, 336), било тачно, губљење тог вокала имало би се објаснити претпоставком прегласног мењања **a^hbreūs: bhrū* а то није могуће, јер подлоге за акцентске услове типа *ēdti* (лат. *est*): *ed-ōnt_{em}* (грч. *ὀδόντα*): *d_{ent}-ēs* (лат. *dentis*) у овој групи речи нема в. SCHRIJNEN KZ L 144 и д., док поменути облици допуштају само реконструкцију коренских именица **a^hbhrū: bhru-*, односно, због стнорд. *bró* (иевр. **brēnā*), ствнем. *brāwa*, иевр. *bhrēn*. Како је, према томе, искључено да је почетни вокал припадао корену, то P. PERSSON, *Beiträge zur idg. Wortforschung* I 17 бел. 2. држи да се за објашњење јављања почетног *ο*- у грч. *ὄβρις* итд. може, ваљда, помишљати на утицај **oq^h* „око“ чији је крајњи консонант испао пред следећом групом. С друге стране KRČEK, *Grupy dźwiękowe polskie tart i cir(z)é jako odpowiedniki staroblg. trzt* (Lwów 1907), NOREEN, *Urgerm. Lautl.* 153, BRUGMANN II 21, 137, 210 указали су на то, да се стслов. *brъwъ* „обрва“ нема одвајати од праслов. *brъwno* „дохѣс“, буг. *brъw f.*, греда; мост (> рум. *bîrna* = **bъrno* = **bъruno*), срп. *bъw* „Balken, Stegbrücke“, јер и грч. *ὄβρις* не значи само „обрва“ него и „узвишени рѹб“, ивица јарка, ивица реке, узвишица речне обале, брежуљак, а исто тако је и у старонордиском, где *brūn* значи и „обрва“ и „рѹб, ивица брежуљка“. У многим језицима, где иста реч значи и „обрва“ и „ивица“, има повише случајева где се са сигурношћу мора поћи од „обрве“ као старијег значења, упор. н. пр. итал. *ciglio*, сард. (логод.) *kidzu*, ненгад. *čail*, франц. *cil*, пров. *celh*, катал. *cell* „обрва“ — *ciglione* „насип, ивица друма“, стфранц. *seillon*, нфранц. *sillon* „бразда“ (W. MEYER-LÜBKE, *Roman. etym. Wb.* № 1913). У нашем случају се, међутим, на метафоричку употребу „обрве“ за „брв“, свинути мост (тако GRIMM, *Deutsch. Wb.* II 415) не може мислити, јер је у индоевропско доба, првобитни мост био *Prügelweg* в. MERINGER, *Wörter und Sachen* I 187. С друге стране, немачки примери као *Augenbraue* или *Augenbräm* (*Brame* је „ивица“) показују јасно да има случајсва, када је ивица старије, а обрва као „очна ивица“ новије значење. Како пак грчко *ὄβρις* значи и ивица (одатле „брвно“) нема никаквих тешкоћа да се *ο* у *ὄβρις* са Схрејненом l. с. анализује као иевр. *e/o*.

Ако је то тачно, онда у *ἄβροῦτες* имамо један пример за македонски прелаз *ο > α*, који смо претпоставили у нашој етимологији макед. *ἄξος*. У питању је, да ли се тај прелаз мож : довести у склад са схватањем, да је макед. *ἄβροῦτες* грчка реч, кад је у грчком језику, а и у поменутих македонским глосама, чији се грчки карактер не да оспоравати, иевр. *ο* остало неизмењено. ХОФМАН, који најпосле и сâм допушта да *α* у *ἄβροῦτες* може бити рефлекс старог *ο*, тврди l. с. да би се то отступање могло схватити као диалекатска грчка црта општегрчког *ο* у *ὄβρις*. Тако схватање се, међутим, не да ничим правдати. Диалекатско колебање префиксног *α/ο* Fick BB XXIV 298 на које се Хофман, не без извесне резерве, позива, претставља диалекатски прелаз *α* у *ο*, а не *ο* у *α*. У *ἀμύρξαι ἀποψῆσαι* поред *ἀμύρξαι ἀπομύξαι* Hes., које се не да одвајати од инд. *m_{rj}-āti*, лат. *merges*, *α*- заступа иевр. *sm-*. Тако је и у *ἀμυρξάλεσσα* A 753 *ἀμυρξάλη*, ако тај хом. атрибут за Лемнос значи „у облаке завијен“ (због Хефаистове ковачнице); у случају пак да се та реч, како други мисле, има превести као *inabordable* (к *ἀμύρξι*), *α* је и спет примарно, јер одговара иевр. *h* „не“ = општегрчко *α*. Ни примери, које је сам Хофман сабрао нису јачи: *ἀμωρεῖν* је деноминатив од *ἀμωρῆς* чије је почетно *α* = иевр. *sm* (праобл. **sm-mrg^ho*). Најпосле, и у дублети *ἀμωρῆς* · *ῥέφω* Hes. и хомерском *ἐν γαίῳς ἀμωρῆς* *α* се своди на *sm* (в. екскурс на крају ове расправе). Почетно *α*- мак. *ἄβρον-*, у место очекиваног *ο* мора, дакле, да је негрчко.

Мишљења о језичном положају Македонаца нису сагласна. Како је познато, неки, као и Хапидакис (у своме спису о пореклу старих Македонаца (Атина 1897) и IF XI 313 ид. KZ XXXVII 150 ид.) и Хофман, држе да је македонски, у ствари, један грчки диалекат. Други пак сматрају Македонце „Грцима блиско сродно племе, које би исто тако било постало хеленистично као и Дорци, Тесалци и Беотани, да се су спустили ниже на југ“ (KRETSCHMER, Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache 288), дакле, у ствари ипак једним негрчким племеном. У једном, међутим, влада данас сагласност, а то је, да глосе, којим припада решење питања језичне припадности македонске, нису хомогени остаци, пошто поред великог броја грчких речи има у том материалу и приличан број варварских лексичких елемената. У прилог тога говори и околност што су грчким називима преведена стара предгрчка имена места као н. пр. Ἐδεσσα (= βέδω, вода) са Αἰγαί (дор. αἶγες, κόβατα Hes.). Зато је без сумње најближа истини теорија, да су у Македонији били настањени хетерогени народи, од којих су Грци били зацело господујућа класа. В. о том THUMB, Handb. der griech. Dial., Heidelberg 1909 стр. 8 ид. и нарочито LESNÝ KZ XLII 297 ид. Ако је моја етимологија макед. ἄξος тачна, онда ова реч мора да припада језичном благу тог негрчког елемента, који би се морао изближе одредити. Прелаз прајезичког *o* у *α* је једна црта која се, од старих језика балканских, јавља и у трачком и у илирском језику, упор. трач. *Bessa-para* (*-poros), за илир. в. KRETSCHMER, Einleit. 263, а у језичним остацима македонским има и трачких и илирских речи: упор. βέδω, па имена као Ζειρήνη Ἀφροδίτη ἐν Μακεδονίᾳ (Χαριτες RIBEZZO, La lingua degli antichi Messapi 23), по којој је названа и трачка варош Ζειρήνια Steph. Byz. с једне, и илир. σιγύνη HOFFMANN 69 с друге стране. Насупрот спирантима, којим су у трачком заступљени иевр. палатали (упор. ζέλκια · λάχανα: срп. *zlake*) у илирском су гутурали рефлексии иевр. палатала. Упор. Н. HIRT, Die Indogermanen 300, Н. BARIĆ, Архив за арбан. старину, језик и етнологију II 154, III 279. Како се пак за арб. *ah*, герм. *askr* мора поћи од праоблика *osko* са палаталним *k*, а не са веларним *k*, јер се иевр. *sk* у обим језицима не мења (в. о том мој чланак у Архиву III/1—2, 216), то би се, кад би макед. реч била трачког порекла, морало очекивати **aso*. Очувано *k* указује, дакле, на кентумску припадност језика, којем припада мак. ἄξος.

βίρροξ · δασύ Μακεδόνες Hes.

Поред ове глосе, код Хесиха се наводи и синонимно βερρόν · δασύ, чији етникон није наведен. FICK I⁴, 411 а по њему и PRELWITZ, Etym. Wörterb. der griech. Sprache 87 доводе ту реч у везу са грч. βύρσα f. „кожа“ (Херодот), βύρσι-νος „кожни“, које се, како је познато, поређују са ствнем. *chursina*, *cursina* „кожух“, одакле је, по општем мишљењу, позајмљено и стслов. *krъzno*. Ту етимологију усваја и ХОФМАН о. с. 52. Да објасни *ι* у βίρροξ према *ε* у βερρόν, он указује на дублету χεῖλιοι : χῆλιοι (од *χέσλιοι : χῆσλιων), еол. κέριναμαι = хом. κῆριμημι итд., и упућује, што се суфикса -ξ тиче, на лат. *ferōx* и *atrōx*, који су, по његовом мишљењу, изведени, као и βίρροξ од βίρρο-, од основа на -o *fero- atro-*. За *υ* у грч. βύρσα према *ε* у βερρόν (**guerso-*) в. Н. GÜNTHER, Indogermanische Ablautprobleme [Untersuchungen zur idg. Sprach- und Kulturwiss. hgg. von K. Brugmann und F. Sommer] 6, 33, који у *υ* види редукцију кратког вокала типа βρέχω : βρύχιος, стслов. *meljo* : мύλλω.

Како βίρροξ значи „храпав, рутав“, то би та реч у семантичком погледу стајала према βύρσα у истом односу као рутав и руно. Још ближе је, међутим, поређење макед. βίρρο- са групом речи, којој припадају стинд. *bhr̥stī-h* „шиљак“, стисл. *burst* f. „чџекиња“ (нарочито свињска), *bursti* m. „четка“, англос. *byrst* n. „чџекиња“, ствнем. *burst borst* m. n., *bursta* f. „ид.“, *bürste* „четка“, стир. *barr* „шиљак“, „копље“, „коса“, „чуперак“, па слов. **brstjo* у рус. *boršč* (Heracleum Sphondylium), чеш. *brst'* „Bärwurz“ PETR, BB XXI 211, BERNEKER, Slav. etym. Wb. 109 итд.

Праобл. македонске речи био би, дакле, **bherso-* одакле је постало *βερσο-* услед прелаза -*рс-* у -*рр-*, који се, као у атичком дијалекту, врши и у старомакедонском: **Δάρρων* од **Δάρσων* = грч. *Θάρσων*, *Ἀρρι-δαῖος* ATHENAEUS XIII 557c 578a: атич. *Ἀρρι-φρων* DITTENBERGER Sylloge I² по 5 *Ἀρρι-λεως* CIA II² по 870₁₁ (од *Ἀρρι-*). Као *Δάρρων* од *Δάρσος* (= мак. **дарсос*) изведено је и лично име *Βίρρων*, које долази два пут у списку оних лица, којима је град Фарсалос био поделио, око 200 год., грађанско право (Sammlung Griech. Dialektinschriften I по 326 I 9, 10, II 13, 4), а које, према горњем, значи „дугокоси, космати“. — *ов* у *Βίρρων* стоји за *ω*, као н. пр. у *ἀκροῦν* · ὄρους κορυφή ἢ ὄρος (г. *орос*).

Истина, облици *βίρροξ*, *βερρόν* претпостављају *е* као коренски вокал, а SOLMSEN, Beitr. I 6 и BERNEKER о. с. 74 држе да се у горњој групи речи има поћи од коренског *а* (односно од његовог прегласа *о*). Та тврдња није, међутим, оправдана. Много је вероватније, како је запазио већ Р. PERSSON, Beiträge zur idg. Wortforschung II 937 и сл. — да се, због семантичких подударана са непроширеним *bher-*, стрчати; руб, шиљак, ивица, има у групи стинд. *bhršti-h* итд. поћи од базе *bheres*, *bhores*, дакле од првобитног *е*, јер се *а* у лат. *fastigium* „шиљак, врх“ (од **forsti-* иевр. *bhersti-: festūca* (од *fe(r)stūca*) може, наиме, свести и на редуковани вокал (упор. лат. *partecta* „ограда последњих седала у циркусу“: *pertica* „мотка, штап“, оск. *perek(ais)*, *perticis*, умбр. *perca* „штап“, *porticus*, *Säulenhalle* рус. *páperť*, *Vorhalle*, лат. *sarcio*, *sarcina*: грч. *ἐρκος*, лат. *partus*, *pario*: лит. *periū*, лат. *tardus*: грч. *τέρον*, лат. *carpo*: лит. *kerpū*, а и грч. *φάρσχος*, које неки поређују (као **φάρσχος*) са немачким *barsch*, може се такође свести на праобл. *bhrskos* (упор. н. пр. *ταρφύς*, *ταρφειαί*: *τρέφων*, *τρυφίς*). Најпосле, и сродно лат. *barba* (асимиловано од **farba*, основа *bher-dh-* „бити оштар“ у стисл. *barða*, ас. *barda*, ствнем. *barta* итд.) показује на редуковано *е* према пуном вокалском степену у осталим семантичним сродницима. Разлога, да се то лат. *barba* итд. одвоји од кор. *bher-* нема, јер за прелаз значења „шиљак, бодљика“ — „брада, има велики број паралела, упор. н. пр. стисл. *gron*, које значи и „бркови“ и „бодљика“, па нвнем. *granne*, *Ährenstachel* диал. „чџкиња“ и стфрц. позајмицу из германског *grenon* „бркови и брада“, порт. *grenha* „рашчупана коса“, шпан. *greña* „ид.“ стшпан. *greñon* *grñon* DIEZ, Etym. Wb. 172, в. и *ghr-en-d* *ghr-on-d* у ирс. *grend*, гел. *greann*, *Backenbart*, *Schnurrbart*, *struppiges Haar*, које се не да одвајати од ствнем. *grana* „брка“ Р. PERSSON Beitr. zur idg. Wortf. I 18 бел. 2, па најзад, и арбан. *krane* „бодљика, три“ G. MEYER, Etym. Wörterb. d. alb. Spr. 204, Alb. Stud. III 88 или грч. *ἀνθρεών* „брада“: *ἀνθρεῖξ*, *Halmspitze*, *Halm*, *ἀνθρεῖκος*, *Halm*, *Halmstengel* LEO MEYER, Etym. Wb. I 214, H. GÜNTHER, Sitzungsber. der Heidelberger Akad. der Wiss. phil.-hist. Klasse, 1915, X, 15 ид.

Ова ми се етимологија мак. *βίρροξ* чини вероватнија него поређење са грч. *βίρσα*, поред осталог, и с тог разлога, што сродност ствнем. *kursina* „кожух“ и грч. *βίρσα* није баш тако вероватна, како у први мах изгледа. Упор. KLUGE, Etym. Wb. der deutschen Sprache s. v. *Kürschner*, који истиче у овом питању врло значајну околност: да се корелат ствнем. *kursina* = позноангл. *crusne* не налази баш на скандинавском северу. Он зато нагиње мишљењу да је та реч могла ући у немачки словенским посредством из језика каквог северног народа, како је то, без сваке сумње, случај са нем. *Zobel*.

Македонског порекла биће и грч. *βίρρος*, *χλαμύς*, које се јавља тек код Артемидора. В. THURNEYSEN Thes., чије ми се алтернативно мишљење, да би та реч могла бити идентична са стир. *berr*, кимр. *byrr* „кратак“, чини много мање убедљиво. Теже је одредити порекло лат. *birrus* (*byrrus*, *byrrhus*) „неки плашт са кукуљицом“ Мау, Pauly-Wissowa III 489. За њ се каже да је *gallicus* Schol. Juv. 8. 145. Ако је то тако, тј. ако је исходна тачка те речи Галија, онда би се и та реч, са Е. RICHTER, Sitzber. der Wiener Akad. der Wiss., phil.-hist. Cl. CLVI V 4 могла, као галска, довести у везу са групом, којој припада нем. *Borste* и макед. *βερро-* у *βίρроξ*, *βερρόν*.

Што се крајњег -*ξ* тиче, тешко је казати како се тај суфикс има схватити. Како смо видели, ХОФМАН I. с. држи да је *ξ* проширење основе на *о*, а за то нема потврда у сродним језицима. Много вероватнија је, свакако, претпоставка да

се у овом случају, као и у лат. *-ōx*, *-ōcis* ради о композицији, како је мислио већ DUVAU, Mém. de la Société de ling. VIII 256. Првобитни је тип *atrōx*, *ferōx*, мрко гледајући, дивље гледајући сложен од *ater*, *ferus* + **ōx*, *ōcis* = грч. *οψ* у хом. *γλαυκ-ὤπ-ις*, *εὐ-ὤπ-ις* итд., а према њима су образоване, аналошки, и сложене као *vēlōx*, *celōx*, *solōx*. Види о томе и F. EWALD, Die Entwicklung des *k*-Suffixes in den idg. Sprachen [= Indogerm. Bibliothek hgg. von H. Hirt und W. Streitberg)] III/4, 19.

Γορπιαῖος.

CF. HERMANN, Griech. Monatskunde 92 и OHNEFALSCH-RICHTER, Athen. Mitteil. IX 137 покушавали су да то македонско име месеца доведу у везу с именом првог дана Апатурија, који се звао Δορπία. Али δ напранама макед. γ искључује ту хипотезу, како је с правом запазио већ ХОФМАН о. с., јер се једна таква гласовна промена не да замислити. Исто тако је Хофман несумњиво у праву кад истиче, да за објашњење овог имена месеца ништа не помаже ни име Γορπιαῖος на једном сасвим новом натпису Аполонова светилишта χύτροι OHNEFALSCH-RICHTER l. с. 137, по 8, пошто нам није познато да ли је то име било неовисно од макед. имена месеца Γορπιαῖος.

Има, најпосле, још једно тумачење, у чију критику ја не бих ни улазио, да га један тако угледан испитивач старомакедонске културе и историје, као што је КАЦАРОВЪ, неколико пута не помиње, ма да је оно сасвим немогуће. То је еквација Γορπιαῖος = слов. *sъrpaň*, коју предлаже BOGUSŁAWSKI, *Einführung in die Gesch. der Slaven* 71.; в. G. KAZAROW, *Quelques observations sur la question de la nationalité des anciennes Macédoniens* у *Revue des études grecques* XXIII, No 103—104 (juillet-octobre 1910) 248 бел. 7, и Царь Филипп II Македонски. Исѣор. на Македония до 336 г. пр. Хр. София 1922, 19 бел. 7.

Γορπιαῖος је 11^а месец македонског календара, а овај је, како је познато, отпочињао са јесеним еквиноцијем. Према томе, тај месец одговара другој половини нашег јула и првој половини августа. Зато а priori не би било невероватно да је име тог месеца изведено, као и наше *sъrpaň*, од речи за *срп*, кад фонетске тешкоће не би биле неотклониве. У македонском лексичком материјалу документован је, у неколико примера, прелаз α у о, кад α претходи ликови, в. н. пр. *Κόρανος* од *κάρανος* (= **κάρανος*). У том погледу Γορπιαῖος би се, дакле, могло схватити као реч изведена од *ἀρπη*, кад би се почетно Γ могло сматрати као графичко изопачење знака |—. У истину, такви случајеви нису ретки: в. н. пр. *μιστῖαι* · *ιστοῦργοί* (*ιστία* · *ἡ* *ὕφαινοῦσα* *γυνή*), *γαίνεται* · *ἀνύει* (од **han-ie-tai*) ка стинд. *sanōti*), *γεννῶ* · *ἀρχαῖον* (ка *ēnos* 'стар', лат. *senex*, стинд. *sānas*) код Хесиха. Али како се Γορπιαῖος наводи у натписима хеленистичне добе увек са Γ (в. DITTENBERGER Syll. Or. I no 3159 no 258¹⁸), то је еквација Γορπιαῖος = *sъrpaň* сасвим искључена, јер о неком македонском фонетском прелазу *h* > γ не може бити говора.

У македонским гласама има овећи број речи, у којима алтернирају к и γ (в. н. пр. *γῶπας* : *σκῶπας*, *γαβαλά* : *κεβαλά*, *Βάλακρος* : *Βάλακρος* — *κόμβους* : *γόμβους*, *κάναδοι* : *γνάδοι* ХОФМАН о. с. 246. Пошто је промена α у о пред ϑ, како смо поменули, утврђена у македонским гласама, то би Γορπιαῖος могло одговарати ранијем **καρπιαῖος* или, другим речима, то би име могло бити изведено од *καρπός* 'плод', с којим је у вези и нем. *Herbst*, срвнем. *herbest*, стрнем. *herfst*, енгл. *harvest* који значе и 'жетву' и 'јесен', а које је изведено од (у германском иначе сасвим потиснутог) корена *harb-* = иевр. *karp-* у лат. *carpere*, грч. *καρπός*, в. KLUGE, *Etym. Wb. der deutschen Spr.* 6 s. v. Већи део македонских имена месеца изведен је од имена божанства, односно од имена ритуалних свечаности, које су се приређивале у част тим божанствима, упор. Хофман о. с. 100 ид. Тако је, по мојем мишљењу, и са Γορπιαῖος, јер се ово име месеца не да одвајати од Зевсова имена *κάρπιος* STOB. *Ecl. phys.* 88.

Ако су ова моја извођења тачна, од македонских именâ месеца остало би необјашњено једино *Εαυδικός*. По КАЦАРОВУ, Царь Филипп II 19 „трѣбва да

се сближи с њиме на тракиско племе *Ksanti*“. То је мишљење, међутим, из основе погрешно, јер је по изворима, у којима нам је то име очувано очевидно да је и ово име месеца у вези с једном церемонијом. Упор. *Ξανδικὰ ἑορτὴ Μακεδόνων* *Ξανδικοῦ μηνὸς ἢ Ξανδικοῦ ἀγομένη* ἔστι δὲ καθάρσιον τῶν στρατευμάτων (Hes. s. v. *Ξανδικὰ*) и *Ἐναγίζουσιν οὖν τῷ Ξανθῷ Μακεδόνες καὶ καθαρμὸν ποιοῦσι σὺν ἵπποις ὀπλισμένοις* Suid. s. v. *ἐναγίζων· φονεύων, κατακαίνων* (= Polyb. 23, 10, 17; IV 1123 HULTSCH). То чишћење, које се овде почиње, описује Liv. XL 6, 1 *Forle lustrandi exercitus advenit tempus, cuius solemne est tale: caput mediae canis praecissae et prior pars ad dexteram, cum extis posterior ad laevam viae ponitur; inter hanc divisam hostiam copiae armatae traducuntur. praeferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniae regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur, proxima est regia cohors custodesque corporis, postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit* (5) *mos erat, lustrationis sacro peracto decurrere exercitum et divisas bifariam acies concurrere ad simulacrum pugnae* (9, 10) *in lustratione et decursu et simulacro ludiero pugnae*. CURT. 10, 9, 11 и д.: *Placet exercitum patrio more lustrari Macedoniae reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissae canis viscera ultimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab utraque abicerent parte, intra id spatium armati omnes starent, hinc equites, illinc phalanx. Itaque eo die, quem huic sacro destinaverant*. Хофман, код којег је овај материјал, једним делом, наведен, указује на сличну лустрациону жртву код Беотана (*Βοιωτοῖς δὲ δημοσίᾳ καθαρμός ἐστι κυνὸς διχοτομηθέντος τῶν μερῶν διεξεθεῖν*, Plut. Mor. 290 D), али одбацује мишљење OTFR. MÜLLER-a, Dorier I 304, да би тај бог, ако се жртва звала по неком *Ξανθός*, могао бити Аполон, пошто се псета жртвују једино Хекати или њој сродној Генетилис и Аресу. То је зацело био и узрок, што је КАЦАРОВ прећутно одбацио мишљење да је *Ξανδικός* изведено од имена божанства *Ξανθός*. Има, међутим, један извор који је избегао и Хофману и Кацарову, а из којег произлази да је *Ξανδικός* македонско име за Ареса. То је Joann. Lyd. de mensibus 4, 34 стр. 92 (Wuensch): *ὄνομα δὲ αὐτῷ (т. ј. Ἄρει) κατ' Ἀθηναίους πυρόεις, ὃθεν καὶ Ξανθικός παρὰ Μακεδόσιν*. Питање порекла овог имена, тим је дакле, без сваке сумње, решено.

Изузме ли се име месеца *Αὐθναῖος* (односно од императорског времена *Αὐθυναῖος*) које је по КРЕЧМЕР-У о. с. 247 илирско, а по ОШТИР-У, Арх. за арб. стар. II (1925) 280 сродно с лат. *autumnus*, сва су остала имена македонског календара грчка. За питање порекла Македонаца тај факат, дакако, није од важности, као ни за питање положаја њихова језика у кругу језика древног Балкана, КАЦАРОВЋ, Цар Филип, I. с.

καρπεα ὀρχησις Μακεδονική Hes.

За ту реч нема, бар колико ја знам, објашњења, које би данас било опште усвојено, ма да се око назива те македонске игре досада искупила цела једна мала литература.

У грчком језику налази се, како је познато, *καρπός* у значењу зглавак (*χεῖρ ἐπὶ καρπού*). То је дало повода HEERWERDEN-овој хипотези: да је *καρπεα* названа, можда, по томе, што су се играчи држали *ἐπὶ καρπού*, в. *Lex. Dial.* 422. У Ксенофонтовој Анабази налази се, међутим, опис игре *καρπαία*, коју су, по његовом причању, изводили Енијанци и Магнећани, кад су пафлагонски изасланици били донели грчкој војсци мировне преговоре, а опис те игре, чије се име поклапа с македонским, не потврђује ни у чему Херверденово тумачење: *ὁ δὲ τρόπος τῆς ὀρχήσεως ἦν· ὁ μὲν παραθέμενος τὰ ὅπλα σπείρει καὶ ζευγηλατεῖ πικρὰ μεταστρεφόμενος ὡς φοβούμενος, ληστής δὲ προσέρχεται. ὁ δ' ἐπειδὴν προΐδῃται, ἀπαντᾷ ἀρπάζας τὰ ὅπλα καὶ μάχεται πρὸ τοῦ ζεύγους. καὶ οὗτοι ταῦτ' ἐποιοῦν ἐν ῥυθμῷ πρὸς τὸν αὐλόν. καὶ τέλος ὁ ληστής δῆσας τὸν ἄνδρα καὶ τὸ ζεῦγος ἀπάγει. ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ ζευγηλάτης τὸν ληστήν. εἴτα παρὰ τοὺς βούς ζεύξας ὀπίσω τῷ χεῖρε δεδεμένον ἐλαύνει*. Anab. VI 1. 2. У овој игри претставља се, мимички, нападај пљачкаша на земљораднике. Зато G. MEYER, Fleckeisens Jahrb. für klass. Phil. XXI. 188 мисли

да се за објашњење имена те игре има поћи од грч. καρπός, 'плód', или, другим речима, да καρπεα претставља отимачку борбу око жетве. Али је и то тумачење немогуће, јер — како Хофман с правом истиче — лопов који хоће да отме жетву, не ће зацело нападати на сељака у време, кад он тек оре и сеје. Исто је тако Хофман у праву и кад истиче, да καρπαία приказује отимачину волова, један обичај, који је по Хомеру био уврежен код свих грчких племена: Α 674 δ' δ' αμύνων ἤσι βοέσσι || ἐβλητ' ἐν πρώτοισιν ἐμῆς ἀπὸ χειρὸς ἀκοντι ρ 470 οὐ μὲν οὐτ' ἄχος ἐστὶ μετὰ φρεσὶν οὐτέ τι πένθος, || ὅπποτ' ἀνὴρ περὶ εἴσι μαχεύμενος κτεάτεσσι, || βλήεται ἢ περὶ βουσὶν ἢ ἀργεννῆς δέεσσι в. GILBERT, Jahrbuch für Phil. Suppl. XXIII 448, HOFFMANN о. с. 91. Ма колико то све и било убедљиво, из самог описа те игре код Ксенофонта не може се ипак ништа закључити о значењу самога имена њеног. Зато је разумљиво што и сам Хофман не износи никакав етимолошки покушај у том правцу, ограничујући се на констатацију, да је македонски назив καρπεα, без сумње, грчки.

Највероватније је, по мојем мишљењу, да мак. καρπεα, као ни грч. καρπαία, не означаје с којим именом садржину мимичке игре, него да напросто значи игра, што, како изгледа, допушта и сам Хофман. Ако је то тачно, καρπεα, καρπαία не би се могло одвајати од грч. καρπαίμιος, које значи 'брз, хитар', а које без сумње спада ка гот. *hwaérban*, περιπατεῖν, *hwarbon*, id., стисл. *hwerfa*, стсакс. *hwerban*, окретати се, обртати се, ствнем. (h)werfan, (h)werfran, анс. *hworbōn*, ствнем. (h)warbōn, лутати, тумарати, стисл. *hwirfel*, *Wirbel*, нзем. *wervel*, окретај', чије је основно значење 'окретати се'. О другим, вангерманским корацима упор. ZUPITZA KZ XXXVI 59 бел., PEDERSEN, Vergl. Gramm. der keltischen Spr. I 121.

Κλώδωνες.

У огриастичкој Савадијевој пратњи находе се у Македонији Κλώδωνες и Μιμαλλόνες. За прве од овних каже Хесих да Ἀμερίας τοὺς σελείνους οὕτω καλεῖσθαι φησιν Ζαυάδαι ὑπὸ Μακεδόνων, а по Плутарху Alex. 2 πάσαι μὲν αἱ τῆδε γυναῖκες ἔνοχοι τοῖς Ὀρφικοῖς οὔσαι καὶ τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμοῖς ἐκ τοῦ πάνυ παλαιοῦ, Κλώδωνές τε καὶ Μιμαλλόνες ἐπωνυμίαν ἔχουσαι, πολλὰ ταῖς Ἥδωνίσι καὶ ταῖς περὶ τὸν Αἴμον Θρήσσαις ὅμοια δρῶσιν. В. Etym. Magn. 521, 48; 588, 42 Hes.

Причање да су македонске баханткиње првобитно носиле само прво име и тек после прозване Μιμαλλόνες (POLYEN IV, 1, SUIDAS s. v. Κλώδωνες) је измишљено, као и цела анегдота Полиенова. в. Хофман о. с. 98, који тврди да ни једно од та два имена није грчко, што без сумње није тачно. Он је зацело у праву и кад оспорава античку етимологију те речи, према којој би се име Κλώδωνες имало довести у везу са κλώζω Etym. Magn. 521 148 ὥς ἀπὸ τοῦ κατόχους γιγόμενους κλώζειν, ὃ ἐστὶ τὸ διὰ τῶν στομάτων ποῖον ἤχον ἀποτελεῖν καὶ θορυβεῖν), јер корен глагола κλώζω није κλωδ- него κλωγ-, како показује облик κλωγμός. Али то не значи да се та реч не да ипак објаснити македонским језичким средствима.

По мојем мишљењу тај се назив македонских баханткиња не да одвајати од κάλαθος, плетени кош', κλώθω, предем', κάλωс, 'коноп, чело', κάλαμος (*kalamo: нвнем. *halm*, лет. *salms*). Семантичка објашњења су излишна, јер су баханткиње испреплетене цвећем. У истом кругу идеја има се, можда, тражити и објашњење имена Μιμαλλόνες, јер га је тешко одвајати од грч. μαλλός, Zotte, Flocke': срп. *malje*, лит. *milas*, лет. *mila*, grobes Tuch'.

ΕΚΣΚΥΡС КА СТР. 176.

Хомер. ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ.

Значење овог загонетног израза, који се код Хомера јавља, као устаљен обрт типично само на крају стиха (Ilias Α 173, ο 324, χ 28, 317, Odyss. δ 841, Нумн. ad Merc. 7), није било јасно већ ни античким интерпретима. Они се

колебају између значења „мрак“, „поноћ“ и „доба ноћи кад се стока мýзе“: HESYCH ἀμολγῶ·ζόφ, али и μεσονυκτίῳ ἦτοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ᾗ ἀμέλγουσι, а поводом Еврипидова израза ἀμολγὸν νύκτα (frgt. 105): Εὐριπίδης Ἀλκμήνῃ Ἰφιδάμαντα καὶ σκοτεινὴν·οἱ δὲ μέρος τῆς νυκτός, καθ' ὃ ἀμέλγουσιν; EUSTATHIUS 8 38, 50 (ка Хом. Ilias A 169) ...ἔτε ἀμέλγοντας ζῶα ἐκ νομῆς ἐλθόντα ἢ εἰς νομὴν ἀπιδόντα, ἢ καὶ τὸ ἀκμαῖον καὶ μέσον τῆς νυκτός 1018, 10—22 (ка Хом. Ilias o 324) Ἀχαιοὶ δὲ κατὰ τοὺς γλωσσογράφους ἀμολγὸν τὴν ἀκμήν φασι, 1255 (ка Хом. X 28) ἀμολγὸν δὲ νῦν μὲν τὸν πρὸς τῇ τέλει τῆς νυκτός καιρὸν νοητέον...καὶ γὰρ πρὸς ἐσπέραν καὶ πρὸς ἔω ἀμέλγονται τὰ θρέμματα.

Одбачена као наивна и бесмислена (в. CURTIUS, Grundzüge der griech. Etymologie⁵ 533), хипотеза да хомер. ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ значи „у доба ноћи кад се мýзе“ нашла је одзива и у најновије време, од како је Ψάλλτης, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον (суплемент часопису Ἀθηνᾶ) XXVII (1916) 111—114 показао да новогрч. ἀρμεργός на острву Косу значи „сат када се мýзе“, а ἀμουργός на Телосу „годишње доба када се стока мýзе“. Али тешкоће, које супротстоје таком тумачењу спорне хомерске речи нису ни тим уклоњене. У једном од места где се код Хомера наводи израз ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ за ноћ се изричито каже да је црна. То не може бити „злоупотреба епитета“ (MEISTER, Die homerische Kunstsprache 233), јер се време изближе означаје као доба ноћи кад „дивље звери из својих скровишта излазе у лов: θῆρε δὴ κλονέωσι μελαίνης νυκτός ἀμολγῶ Ilias o 324, (упор. и A 173 βόες ὥς ἄς τε λέων ἐφόβησε μολῶν ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ), а то зацело није време кад се стока мýзе, већ глухо доба ноћи, како с правом преводи Маретић. Ту тешкоћу — она уосталом није избегла ни старима (в. Etym. Magn. 84, 52) — није успео уклонити ни KRETSCHMER Glotta XI (1921) 108, коме се чини да Псалтисови подаци бацају нову светлост на ово старо питање. Његово мишљење да ће се „морати претпоставити“ да се у хомерско доба музла у ноћи једна произвољна и ни на чем не заснована хипотеза *ad hoc*. Псалтисовом материјалу не да се, дакако, порећи свака вредност, али он се може, како је лепо запазио WAHRMANN Glotta XIII (1924) 100, сматрати једино као доказ за то, да су се стари хомерови интерпрети — као и иначе врло често — и у покушају да одгонену овај већ и њима неразумљиви хомерски израз, трудили да га објасне речима из народног језика; из тога, међутим, не следи, да се због тих новогрчких речи ἀρμεργός „сат када се мýзе“, ἀμουργός „годишње доба када се мýзе“, хомер. ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ мора да значи, ноћно доба када се мýзе“.

Немогуће је, напротив, сагласити се са Варманом у погледу на његова позитивна извођења, којим се он, у ствари, враћа једној ранијој Бутмановој комбинацији, у чијој основи остаје претпоставка: да се хомер. ἀμολγός ипак нема одвајати од ἀμέλγω „музем“. Као BUTTMANN, Lexilogus II 64 и WAHRMANN I. с. полази од Евстатијева у почетку овог екскурса поменутог места, по којем је ἀμολγός код Ахејаца значило ἀκμή и држи, као и његов претходник, да се ἀμολγός има схватити као „оно што се музје, вйме, набрекло вйме“; од тог значења се, како он мисли, може, без икаквих тешкоћа, објаснити и прелаз ка значењу „време кад се музје“ у поменутих новогрчких облицима, с једне и ка ἀκμή с друге стране, пошто се вйме, као символ пуноће и једрине наводи и у хомерском изразу οὐδάρ ἀρούρης Ilias 9, 141 (в. и *uber agri* Aen. 7, 262.). С тим се, у главном, сложио најзад и сām Кречмер, само што он мисли да је метафора узета из пастирског живота: „сељак који је примећавао, како вйме његових крава, оваца или коза све више набрекће, скоро да прсне, тако да се с музјењем не може одлагати, сматрао је час, кад се музје, кулминантном тачком једног развитка“. в. KRETSCHMER Glotta XIII (1924) 166.

Ма колико изгледало вештачко, то би се тумачење могло примити нарочито с обзиром на ἀμολγαῖον μαστόν, које по Leon. Tarent. 98 значи ἀκμαῖον, пошто се са ἀκμή означава врхунац доба, упор. θέρους ἀκμή, χειμῶνος ἀκμή, или ἀκμαϊότατος καιρὸς τῆς ἡμέρας (Polyb.), кад би се с тим схватањем хомер. ἀμολγῶ као ἀκμή могла довести у склад сва места, где се код Хомера налази обрт ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ, који би, према томе, значио „у кулминантној тачци ноћи, у поноћи“. То, међутим, није случај. У стиху ὥς οἱ ἐναργές ὄνειρον ἐπέσσυτο νυκτὸς ἀμολγῶ

Odys. δ 841, мисли се на време истинских снова̂, а то није дубока ноћ, него, како је познато, трећи део ноћи, тј. пре свитања¹⁾; даље, у хомер. *ὅλος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ* X 317 реч је, без сумње, о првом делу ноћи, кад се ноћ спушта. И једно и друго место искључује Бутман-Варманову хипотезу. Јасно је, дакле, да се за објашњење хомер. *ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ* има ударити другим путем.

Видели смо да Хесихије тумачи хомер. *ἀμολγῶ* као ζόφφ. У прилог те интерпретације говори, већ а priori, околност, што безузетно сви атрибути, које код Хомера има ноћ, значе 'тамна, мрка': *δνοφερός, ἐρεβέννη, ἐρεμνή, κελαίνη, μέλαινα, ὀρφαίνη, σκοτόμενος*, а с тиме се слажу и сва наведена места где се у Илијади и у Одисеји јавља обрт *ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ*. Истина, код Хомера се налази и једно место, где се мисли на јесенско уздицање Сириуса *τὸν δ' ὁ γέρον Πρίαμος πρῶτος ἴδεν ὀφθαλμοῖσιν || παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο || ὅς ῥά τ' ὀπώρας εἶσιν, ἀρίζηλοι δὲ οἱ αὐγαὶ || φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ* Ilias X 28; ма да се ту помињу звезде, *ἐν ἀμολγῶ* се и у том случају може схватити као тама, јер се и ноћ сматра и онда тамном, кад је небо осуто звездама.

Ја се тим не мислим враћати поређењу хомер. *ἀμολγός* = литав. *milszti* (*jan pràded milszti*, das Gewitter fängt an sich zusammenzuziehen (BEZZENBERGER, Lit. Forsch. 142, *jan milsz* der Gewitterregen fängt schon an (ib:d.) лет. *milszt* тамни, спушта се мрак'. WIEDEMANN BB XIII [1893]), ма да и ја, како рекох, држим да је 'тама' значење хомерове речи. Литавски облици, а тако исто и с њима сродно готско *milhta* своде на праоблик *melko*, с којим се не може, због -γ-, идентификовати грч. ἀμέλγω. Међутим, нема никакве тешкоће која би супростојала еквацији хомер. *ἀμολγός* и слов. **molg-* у руском *моложьть*, о *погодѣ*, *замолаживаѣ*, *насмусрнѣѣ*, *молѡжная погода*, *насмурная, туманая, сѣренькая, замоложивлетъ, заволавиваетъ, облаками, расмолосживаеѡѣ*, *погода, разгуливаеѣ*, Толковый Слов. жив. великорусскаго языка В. ДАЛЯ (1904) II 891. α-грчког облика је иевр. *sm-*.

Довде је, мислим, све јасно. Али како да се објасни *ἀμολγάζει·μεσημβρίζει* код Хесихија, ако се хомер. обрт *ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ* има, како рекох, превести 'у тами ноћи'? То питање је, ваљда, било и разлогом, што се Кречмер, I. с. и не осврће на словенску паралелу (BERNEKER Sl. E. Wb. s. v., види сада и WALDE Vergl. Wb. s. v.). А priori, није вероватно да се ту ради о двома, по пореклу различитим речима, а Бутман-Кречмерова хипотеза, да је *ἀμολγός*, 'врхунац', којом би се Хесихијева глоса *ἀμολγάζει·μεσημβρίζει* могла лепо објаснити, отпада, како смо видели, с тога што хомер. *ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ* не значи 'врхунац ноћи, поноћ'. Решење овог питања мора се, дакле, потражити у другом правцу.

На њ указује, по мојем мишљењу, слични развитак значења у једној другој групи речи на коју је упозорио F. SOLMSEN у својој расправи Über einige slav. Wörter mit dem Wurzelement *mar*, објављеној у Jagić-Festschrift (Berlin 1908) 579 и д. Како је он убедљиво показао, грч. *μαῖρα* (**μαρ-ια*) 'Сириус', α-*μαρ-ύσσω* 'сјјам, светлим', с којим се обично довори у везу стинд. *mariciš* m. 'зрака светла', не да се одвајати од рускога *marъ*, које, међутим, значи 'жарь солнечный' и 'сухой тумань или мгла, знойный и тускый, мрачный ваздухъ', в. Толковый слов. жив. великорусскаго језика ВЛ. ДАЛЯ (1904) II 777, као и мрус., с њим сродно, *mryj* 'Nebeltrübe, düster, dumpfig', *mryvo* 'trübes Wetter', *mrity* 'schimmern, dämmern; neblig sein'. Појмови 'таман, мрачан, црн' и 'магло-вит влажан' врло се често узајамно замењују, а кад се пође од ранијег значења 'влажан', 'облачан' лако је разумети промену значења 'облачан' у 'таман, црн' с једне — и 'запара' с друге стране, одакле се пак развило значење 'топао' у рус. *марно* и 'жар' у руском *маръ*. Исти однос даје се лако замислити између грч. *ἀμολγῶ*·ζόφφ и *ἀμολγάζει·μεσημβρίζει*.

Х. Барух.

¹⁾ За хомерску поделу ноћи у три дела, како код Вавилонца, упор. K. Sethe, Die Zeitrechnung der alten Agypter im Verhältnis zu der der anderen Völker, Gött. Nachr. 1910, стр. 125 и д.

ZUSAMMENFASSUNG.

Wenn mit ἄδισκος, HOFFMANN, Die Makedonen 72 θερμός τις καὶ ζωρότερος πότες gemeint ist, von den Athenaeus IV 129 berichtet, so kann das mak. Wort zu gr. αἶθω ‚brenne‘ gestellt werden, zu dem vielleicht auch die Glossen ἄδης· ἑσχάρα und ἀδίας· ἑσχάρα, βωμός (Hes. n° 1149 und 1193), wenn makedonisch, gehören. — ἄξος· ὕλη παρὰ Μακεδόσιν Hes. kann als (Buchen)wald gedeutet und mit alb. ah ‚Buche‘, gr. ὄξυη kombiniert werden; für die Annahme des $\alpha > \alpha$ Wandels in nicht-griechischen Elementen des Makedonischen spricht mak. ἀβρούτες· ὄφρυες, dessen α — im Anschluss an SCHRIJNEN KZL 144 als nicht zur Wurzel gehörig aufgefasst wird. — βίροος· δασύ Μακεδόνες Hes. ist von gr. βύρσα zu trennen; es gehört zur Sippe von ai. bhr̥stih ‚Spitze‘; aisl. burst f. ‚Borste‘, čech. bršť usw. Zur Bedeutungs-entwicklung vgl. z. B. nhd. Granne ‚Ährenstachel‘ dial. ‚Borste‘. — Der mak. Monatsname kann unmöglich mit slav. srpaň — wie es KAZAROV, Rev. des études grec. XXIII, n° 103—104, 248, Царь Филипп II (1922) 19 vorschlägt, kombiniert werden. Die Gleichung ist semantisch wohl möglich, phonetisch aber nicht haltbar, da das anlautende Γ des mak. Wortes gewiss keine Verschreibung für τ ist, vgl. Dittenberger Syll. Or. n° 3159 n° 258₁₈, ein mak. Wandel $h > \gamma$ aber ausgeschlossen ist. Wegen des in mak. Glossen gut belegten Überganges von $\alpha\rho > \alpha\phi$ und der häufigen Alternation von κ und γ könnte Γορπιαίος vielleicht für *Καρπιαίος stehen und, nach Ζεὺς κάρπιος (STOB. Ecl. phys. 88) benannt worden sein. Auch der Monatsname Ξανδικός, den KAZAROV Царь Филипп 9 zum thrakischen Stammensnamen Ksanti stellt, ist von den Namen einer Gottheit Ξανδός abgeleitet, den der makedonische Ares trug, vgl. ὄνομα δὲ αὐτῷ (dh. Ἄρει) κατ’ Αἰγυπτίους πυρόεις, ὅθεν καὶ Ξανδικός παρὰ Μακεδόσιν Joann. Lyd. de mensibus 4, 34 5. 92 (ed. Wuensch). — κάρπεα· ὄρχησις Μακεδονική Hes. zu gr. καρπάλιμος. — Der Bacchantinnennamen Κλώδονες kann wegen κλωγμός nicht zu κλώζω, wohl aber zur Sippe von κλώθω, κλωός, κάλαμος gestellt werden, eine Annahme, die auch semantisch keinen Schwierigkeiten begegnet. Ähnlich dürfte auch Μιμάλλονες wohl zu μαλλός ‚Zotte, Flocke‘, serb. mal’e, lit. milas ‚grobes Tuch‘ usw. gehören.

Im Exkurs zur S. 176 wird hom. ἐν νυκτὸς ἀμολγῶν von ἀμέλω, ‚melken‘ getrennt und die Gleichung ἀμολγός ‚dunkel‘: slav. *molg in russ. moložitʹ, za-molázivatʹ ‚trübe werden‘ (vom Wetter) Berneker II 74, Walde Vgl. Wb. der idg. Spr. II/2, 299 befürwortet. KRETSCHMERS Auffassung (Glotta XIII [1924] 166), das ἀμολγός eigentlich *Melkestunde bedeute und der metaphorische Ausdruck aus der Landwirtschaft genommen sei, ist semantisch einwandfrei, da für den Hirten die Melkezeit als Höhepunkt einer Handlung sehr gut denkbar ist und ἀμολγός bei den Achäern ἀκμή bedeuten soll (BUTTMANN, Lexilogus II 39). Dagegen spricht aber der Umstand, dass bei Homer ἐν νυκτὸς ἀμολγῶν sich nicht immer auf die Mitternacht bezieht, vgl. ὡς οἱ ἐναργὲς ὄνειρον ἐπέσσυτο νυκτὸς ἀμολγῶ Odys. δ 841, wo die Zeit der wahrhaften Träume, d. h. der dritte Teil der Nacht, gemeint ist. Auch οἶος δ’ ἀστὴρ εἰσι μετ’ ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ X 317 bezieht sich nicht auf die Mitternacht, sondern auf den ersten Teil der Nacht. — Einige Bedenken gegen die griechisch-slavische Wortgleichung macht die Glosse ἀμολγᾷ· μεσημβρίῃ Hes., die hingegen sehr gut zur Auffassung von ἀμολγός als ἀκμή passt. Doch können diese Schwierigkeiten m. E. leicht behoben werden, da der Bedeutungswandel von ‚neblig‘ > ‚trübe‘ > ‚dunkel‘ einerseits, und ‚neblig‘ > ‚schwül‘ > ‚heiss‘ oft begegnet. Vgl. z. B. gr. μαῖρα (μαρ-ια) ‚Syrius‘: russ. marʹ, das мрачнѣѣ vaxdyxʹ und жаръ солнечнѣѣ bedeutet F. SOLMSEN, Über einige slav. Wörter mit der Wurzel mar-Jagić-Festschrift 589 ff. Zur vorgetragenen Erklärung muss betont werden, dass alle hom. Attribute der Nacht ‚schwarz, dunkel‘ bedeuten: ὀνοφερός, ἐρεβένη, ἐρεμνή, κελαινή, μέλαινα, ὀρφαίνη, σκοτόμενος.